
СТРУКТУРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ – КРИЛАТИХ ВИСЛОВІВ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Зинякова А. А., Жвава О. А.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-554-9-1>

ВСТУП

Культура будь-якого народу вербалізована в мові. Мова ж є фактом культури, її складовою і водночас знаряддям. Як суспільне явище, мова, окрім основної функції – комунікативної, виконує й кумулятивну функцію. Завдяки їй у мові, її одиницях, знаходять своє відображення матеріальні умови діяльності етнічного колективу, його морально-етичні та естетичні принципи, звичаї, традиції, вірування тощо. А звідси, наявність у різних мовах значної кількості національно-культурно маркованих мовних одиниць, ціннісна складова котрих найкраще розкривається в крилатих висловах біблійного походження. На сьогодні ж, у галузі історичної лексикології в Україні визначено один з пріоритетних напрямів дослідження – це вивчення мови пам'яток, найдавнішою і найціннішою серед яких є Біблія. Актуальним є і систематизація зібраного фактичного матеріалу, бо залежно від тих чи інших ознак фразеологічних одиниць, існують і різні підходи щодо принципів їхнього класифікування (хоча це питання ще й досі в науковій літературі залишається дискусійним). Отже, мовний аспект цих напрямків дослідження викликає глибоку зацікавленість.

Крилаті вислови біблійного походження в складі фразеологічних одиниць проаналізовано в працях таких українських лінгвістів, а саме: Л. Булаховського, Л. Скрипник, А. Коваль, Ю. Цимбалюк, Г. Краковецької, Л. Авсентьева, М. Алефіренка, Н. Бабич, А. Погрібного, О. Сербенської, В. Сулими, Т. Доценко та інших. До того ж крилаті вислови вже були об'єктом і нашого дослідження¹, але у цій розвідці ми пропонуємо інші аспекти класифікації та характеристики

¹ Зинякова А. А. Структурно-семантична характеристика фразеологічних одиниць – крилатих висловів біблійного походження. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Випуск 57. 2015. С. 50-53.

фразеологічних одиниць, також поглиблено репертуар мовних одиниць.

Метою запропонованої публікації є аналіз крилатих висловів біблійного походження на структурному рівні.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань, а саме: конкретизувати місце досліджуваних мовних одиниць у складі фразеології; узагальнити інформацію щодо існуючих класифікацій фразеологічних одиниць; зібрати фактичний матеріал; згрупувати й проаналізувати зафіксовані крилаті вислови біблійного походження за провідними на сьогодні класифікаціями фразеологічних одиниць на структурному рівні; виконати кількісну обробку одержаних результатів.

Відповідно до мети і конкретних завдань використано такі методи аналізу фактичного матеріалу: теоретичний, дефініційний, описовий та статистичний.

Методологічною основою дослідження є роботи провідних науковців-славістів, а саме: Л. Булаховського, І. Білодіда, В. Виноградова, Л. Авксентьева, Г. Удовиченка, Л. Скрипник (розробка теоретичних питань фразеології); А. Коваль, В. Коптілова (вивчення крилатих висловів біблійного походження в складі фразеології), Д. Ужченка (семантика й динаміка окремих тематичних груп).

Джерельною базою дослідження стала Біблія або Книга Святого Письма Старого й Нового Заповіту [переклад проф. Івана Огієнка]. К., 2002; монографія А. Коваль «Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові». К., 2001; матеріали фразеологічних словників української мови, а саме: Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: В 2-х т. К., 1984; Фразеологічний словник української мови у 2-х кн. / Укл.: В. М. Білоноженко. К., 1999; Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник. К., 2003.

1. Місце крилатих висловів біблійного походження в складі фразеології та класифікація фразеологічного матеріалу

На сьогодні в лінгвістичній літературі все ще дискусійним залишається питання щодо меж фразеологічного масиву мови та співвідношення фразеологізмів із пареміями (прислів'ями, приказками, скоромовками, замовляннями, загадками, крилатими словами тощо). Так, наприклад, деякі фразеологи, прагнучи розмежувати і сполуки слів, і висловлення реченнєвої природи, і навіть мікротексти, виділяють окрему галузь у межах фразеології – пареміологію, об'єктом аналізу якої стали приказки, прислів'я, скоромовки, загадки, замовляння, крилаті вислови тощо. У нашому дослідженні ми дотримуємося класичної точки зору (генетична класифікація

Л. Булаховського, структурно-семантична класифікація В. Виноградова) суть якої полягає в тому, що традиційно усталені поєднання слів найрізноманітніших структурних типів (перш за все – крилаті вислови) – співвідносні з лексичними одиницями, зі сполученнями слів і з реченнями, котрі набули виразних показників фразеологічності, мають всі підстави бути віднесеними до складу фразеології.

За Енциклопедією української мови крилаті слова (вислови) – стали словесні формули (влучні вислови, звороти мови, окремі слова) – висловлювання видатних осіб, цитати з літературних творів, які набули узагальненого змісту, назви історичних та міфологічних подій, що набули переносного значення, власні імена історичних, міфологічних та літературних персонажів, які стали символічними².

У науковій літературі використовується ще кілька назв для цієї категорії сполук: літературна цитата, фразеологічна цитата, крилата фраза, крилатий вираз і нарешті – паремія. Та найбільшого поширення набула назва «крилаті слова», що вперше вживається ще в поемах Гомера, а термінологічного значення набула після виходу в світ книги «Крилаті слова» лінгвіста Г. Бюхмана (1864)³.

Одним з актуальних завдань фразеології є наукова систематизація різноманітного фразеологічного матеріалу. Залежно від тих чи інших ознак фразеологічних одиниць, існують і різні підходи щодо принципів їхнього класифікування: семантичний, функціональний, граматичний, генетичний, стилістичний. Зупинімося на найвідоміших класифікаціях, пам'ятаючи про те, що це питання на сьогодні є дискусійним.

Широко визнаною й найбільш поширеною в слов'янському та світовому мовознавстві є семантична (структурно-семантична) класифікація, котру опрацював науковець В. Виноградов на ґрунті синтаксичних ідей мовознавця О. Шахматова з урахуванням результатів наукових розвідок лінгвіста Ш. Баллі. В основі фразеологічної теорії лінгвіста лежать спостереження за видозмінами значення слова в різних синтаксичних і стилістичних умовах фразотворення. Зважаючи на це, В. Виноградов розрізняв три типи фразеологічних одиниць – фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення. До фразеологічних єдностей мовознавець залучає фразові штампи, кліше (типові для різних літературних стилів), літературні цитати, крилаті вислови, народні прислів'я та приказки.

² Українська мова: Енциклопедія / за ред. В.М. Русанівського та ін.. Київ : «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. С. 294.

³ Там само. С. 282.

Лінгвіст М. Шанський зберіг три основні класи фразеологічних одиниць за схемою дослідника В. Виноградова, проте виділив четвертий клас – фразеологічні вирази, серед яких подав дві групи: 1) фразеологічні вирази комунікативного характеру, що являють собою предикативні словосполучення, рівноцінні реченню, є цілим висловленням, виражають те чи інше судження; 2) фразеологічні вирази номінативного характеру, що є сполученням слів, ідентичним лише певній частині речення, є словесною формою того чи іншого поняття і, як і слова, виконують у мові номінативну функцію.

Науковець Б. Ларін опрацював семантичну класифікацію фразеологічних одиниць у плані діакронії. У становленні переважної більшості фразеологічних одиниць вихідними, за дослідженнями мовознавця, є вільні звороти мови, повні за лексичним складом, нормальні за граматичною будовою і прямі за значенням. Його класифікація відбиває етапи розвитку та перебудови первісних вихідних словосполучень, включаючи: а) перемінні словосполучення; б) стійкі метафоричні словосполучення, що відзначаються наявністю стереотипності, традиційності й метафоричного переосмислення, відходом від первісного значення («фразеологічні єдності», за класифікацією науковця В. Виноградова); в) ідіоми («фразеологічні зрощення», за класифікацією мовознавця В. Виноградова), котрі відзначаються в порівнянні з метафоричними словосполученнями більш деформованим, скороченим, далеким від первісного складом (лексичним і граматичним) та помітним послабленням тієї семантичної подільності, що й зумовлює метафоричність, тобто смислову двоплановість.

Систематизацію фразеологічних одиниць у функціональному аспекті здійснив науковець С. Гаврин. Дослідник виділив шість основних типів:

1. Образно-виразні стійкі сполуки, до котрих належать метафоричні одиниці (*пустити червоного півня*), сполуки з метафоричними компонентами (*яблуко незгоди*), сталі порівняння (*берегти, як зіницю ока*), евфемізми (*із грязі в князі*), сталі гіперболи і літоти (*гарматою не проб'єш; виїденого яйця не вартий*), тавтологічні сполуки (*свиня свинею; ливом лити*), сполуки, що створюються на основі поетичного синтаксису (*правда – добре, а щастя – краще*).

2. Еліптичні сполуки, що об'єднують усічені стійкі сполуки слів: *казано – зроблено; рад не рад; ні пуху ні пера; наше вам* тощо.

3. Термінологічні фразеологізми, що охоплюють складені терміни науки, техніки, мистецтва тощо: *заломлення променів; річ у собі* тощо.

4. Афористичні фразеологізми, що виражають узагальнюючі висновки: *друзі пізнаються в біді; буття визначає свідомість*.

5. Контекстологічні сполуки, котрі науковець С. Гаврин ототожнює зі стійкими утвореннями, що в класифікації В. Виноградова називаються фразеологічними сполученнями.

6. Ідіоми – всі стійкі словосполуки, що втратили внутрішню форму: *собаку з 'їсти, була не була* тощо.

Помітне місце в теоретичних дослідженнях посідає граматичний принцип класифікації фразеологічних одиниць. Так, наприклад, морфологічна класифікація передбачає визначення лексико-граматичної природи стрижневого слова, співвіднесення фразеологічних одиниць із певними частинами мови тощо. Послідовне здійснення морфологічної класифікації ускладнюється тим, що в ряді випадків визначити граматичний центр фразеологічного звороту неможливо. Критерієм синтаксичного принципу класифікації є врахування синтаксичних функцій фразеологічних одиниць. Незважаючи на те, що ті чи інші категорії фразеологічних одиниць виступають саме в певній, типовій для них синтаксичній функції, спостерігаються випадки багатофункціональності, що теж унеможливорює послідовне проведення цього принципу.

Важливою є класифікація фразеологічних одиниць за граматичною формою і семантичними ознаками, опрацьована в ряді праць мовознавцем В. Архангельським. Науковець поділяв фразеологічні одиниці на фраземи і стійкі фрази. Термін «фразема» охоплює фразеологічні одиниці зі структурою словосполучень, а термін «стійка фраза» – фразеологічні одиниці зі структурою речень. Особливо цінним у працях мовознавця є характеристика і класифікація стійких фраз. Запропонований дослідником поділ усієї маси фразеологічних одиниць на дві чітко окреслені категорії полегшує лінгвістичний розгляд різноструктурного фразеологічного матеріалу в синхронному плані, а вироблена класифікація стійких фраз допомагає конкретніше уявити обсяг тієї частини сталих словесних комплексів, якій деякі фразеологи відмовляли в праві належати до фразеологічного складу мови.

Генетична класифікація, що передбачає групування фразеологічного матеріалу за джерелами походження, найбільш детально опрацьована в дослідженнях лінгвіста Л. Булаховського, який визначив такі групи: 1) прислів'я і приказки; 2) професіоналізми, що набули метафоричного вжитку; 3) усталені вислови з анекдотів, жартів тощо; 4) **цитати й образи зі «Старого» і «Нового» завітів;** 5) численні ремінісценції античної старовини; 6) переклади поширених іншомовних висловів, а саме: французьких, значно рідше – німецьких, італійських та англійських; 7) крилаті слова іноземних письменників; 8) влучні фрази видатних людей.

Лінгвостилістичний аспект дослідження фразеології викликав потребу вироблення стилістичної класифікації фразеологічних одиниць, яка визначає приналежність фразеологізмів до того чи іншого різновиду загальномовного стилю, характеризує їхні експресивні особливості тощо. Так, мовознавець М. Шанський виділяв у фразеологічному фонді: 1) міжстильові фразеологічні звороти; 2) фразеологічні звороти розмовно-побутового характеру; 3) фразеологізми книжного характеру; 4) фразеологічні архаїзми та історизми.

Лінгвістичний аналіз фразеологічних одиниць у синхронному плані, який запропонувала науковець Л. Скрипник, ґрунтується на виділенні двох основних граматико-структурних класів:

1. Фразеологічні одиниці, організовані за моделлю словосполучення (рідше – речення); їхньою семантико-структурною особливістю є співвіднесеність із окремим словом і функціонування в ролі члена речення. Цей різновид фразеологічних одиниць має загальну назву – лексичні ідіоми: *стріляний горобець, співати Лазаря, умивати руки, фіговий листок*.

2. Фразеологічні одиниці – фрази, що мають організацію простих або складних речень: *Глас вопіючого в пустелі; Поспішиш – людей насмієши; Ні кує, ні меле; Хіба ревуть воли, як ясла повні*⁴?

Науковець О. Селіванова здійснила спробу проєкції ономазіологічних структур фразеологізмів на фрагменти структур знань про позначене, результатом чого стало виокремлення типів мотивації фразеологізмів української мови: пропозиційного, асоціативно-метафоричного, інтеграційно-порівняльного, модусного, змішаного – і псевдомотивації. Дослідниця вважає, що когнітивно-ономазіологічні дослідження фразеологізмів вносять певну корекцію до класифікації фразеологізмів⁵.

У сучасній когнітивно орієнтованій фразеології висувається положення щодо асоціативно-образного підґрунтя фразеологічної номінації, що може бути не пов'язане ані з прямими значеннями компонентів, ані з метафоричними моделями (Р. Гіббс, Дж. О'Брайєн, Н. Наяк, Е. Каві, С. Глаксберг, Р. Макін)⁶.

Розглянуті класифікації допомагають з'ясувати природу фразеологічних одиниць, схарактеризувати їхні особливості, функціонування й еволюцію в мовній системі.

⁴ Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ : Наук. думка, 1973. 187 с.

⁵ Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К., 2010. С. 769.

⁶ Там само.. С. 769.

2. Структура крилатих висловів біблійного походження

У ході аналізу фактичного матеріалу зафіксовано 272 одиниці біблійного походження, що стали крилатими висловами⁷. Подаємо їх за такими структурними групами:

слова узагальнено-метафоричного вжитку – *алілуя, амінь, анафема, ангел (янгол), антихрист, апокаліпсис, апостол, аскет, ave Maria, Богоматір (Богородиця), Богочоловік, Вавилон, (від) лукавого, вознесіння, волхви, воскресіння, голгофа, Господь, гріхопадіння, допотопний, душа, едем, єресь, єретик, жупел, заповідь(і), М(м)адонна, Мамон(а), мартиролог, месія, мироносиці, молох, мученик, неофіт, пекло, розп'яття, сатана, світло (світло, світоч), сіячі, скрижалі, спасибі, спаситель, Суламіф (Суламита), хліб;*

антропоніми – *Авель, Адам, Андрій, Веніамін (Беніамін, Беміаміник), Голіаф, Єва, Єремія (Єреміада), Іван (Хреститель, Предтеча), Ізраїль, Ірод, Ісус, Іуда (Юда), Йосип (Іосиф), Каїн, Лазар, Марія, Марія Магдалина, Мойсей, Німрод, Пілат (Пондій), Соломон, Хам* (У Біблії використано близько 2800 давньоєврейських імен. Ми подали лише ті антропоніми, що стали загальними та власними назвами, увійшовши до активного словника української мови);

сполучення слів – *агнець Божий (Боже ягня, Божа віця), Адамове ребро (реберце), алчуці і жаждуці (голодні і спрагли), альфа і омега, Антихристова печать (начертання звіра), Аредів вік, архангельські труби (труба архангела, сім архангельських труб), безплідна смоковиця, бичі і скорпіони (рани і скорпіони), блаженні миротворці, вавилонська вежа, вавилонське стовптворіння, вавилонський потоп, Валаамова ослиця, Валтазарів бенкет, ветхий Адам, вигнання з раю, виноград пекла, влада темряви, внести свою лепту (лепта доволиці, лепта), вовк в овечій шкурі, во главу угла (наріжний камінь, красугольний камінь), вогненний (вогняний) стовп, вогненні слова, возстав од гробу, воскресіння Лазаря, всевидящее око, всесвітній потоп, геєна вогненна, гефсиманський сад, Гог і Магог, гріхи молодості, гроби повапленії (гроби побілені), дари волхвів, дерево життя (дерево пізнання добра і зла), дім плачу (дім жалоби), до другого пришествя, долина печалі (юдоль плачу), дух і буква (мертва буква), едемський сад (сади Едему), єгипетська робота (єгипетська неволя), живий труп, заблудла (зблукала) віця, заборонний плід (яблуко гріховне), за часів Адама, зірка Полин, злоба дня, змії-спокусник, знамення часу (ознака часу), золотий телець (золоте теля), зуб за зуб (око за око), ієрихонські мури (стіни), ієрихонська труба, ізбіснє младенцев, Йов праведний (Йов многостраждальний), Каїнова*

⁷ Біблія або Книга Святого Письма Старого й Нового Заповіту [переклад проф. Івана Огієнка]. Київ : Українське біблійне товариство, 2002. С. 28.

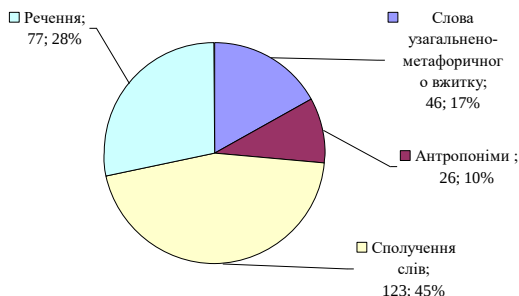
печать (тавро), камінь спотикання, камо грядеші? (куди йдеш?), кари єгипетські, кедр ліванський, кимвал брязкаючий, кинути камінь, кінь блідий (коні апокаліпсису), Книга Буття, Книга Життя, книга за сімома печатами, книжники та фарисеї, козел відпущення (офірний козел), колос на глиняних ногах, корінь зла, ловці людей (ловці душ), лоно Авраамове (на лоні Авраама), Ло'това дружина (соляний стовп, перетворитися на соляний стовп), мандрівка по пустелі, манна небесна, маслинова гілка, менший брат (найменший брат), на отмщеніє язикам, на розпуттях велелюдних, неопалима купина, нині отпущаєщі, ні на йоту, нічтоже сумняся (сумняшесь), Ноїв ковчег, обітована земля (обіцяна земля), пастир духовний, пастир і стадо, первородний гріх, Піддати анафемі, Пісня Пісень, плач Єремії, побити камінням, поцілунок Іуди, притча во язицех, продати первородство, пуп землі, ребро (реберце) Адама, розіпни його, святая святих, святе сімейство, сільний крин, сіль землі, смертний гріх, Содом і Гоморра, Соломонове рішення, співати Лазаря, спочити від трудів, страх божий, страшний суд, суєта суєт, тасмна вечеря, терновий вінок, тридцять срібляників (їудині срібняки), тьма кромішня (темрява зовнішня, тьма єгипетська), у костюмі Єви, умивати руки, у поті чола, фіговий листок (листок смоківниці), хліб насущний, хлябі небесні, цариця Савська, царство Боже (царство небесне), чисті й нечисті;

речення – Берегти (охороняти), як зіницю ока; Бідний, як Лазар; Благословенна ти поміж жонами; Благуя часть избрать; Блаженні вбогі духом; Брат піднявся на брата; Будьте мудрі, як змії, і кроткі, як голуби; Бути записаним на скрижалі; Валаамова ослиця заговорила; Випити гірку чашу (випити чашу до дна); Віддати кесарево кесарю, а Боже Богові; Відділяти кукіль від пшениці (відділяти овець від козлищ); Віра горами двигає; Влити нове вино в старі міхи; Во многой мудрості много печалі; Гнати крамарів із храму; Голос / глас (крик) волающего (вопіючого) в пустині (в пустелі); Горе тому, хто спокусить одного з малых цих; Грона гніву достигли; Дім будувати на піску; Друге пришествя Христа на землю; Друг, що тричі відкріся; Живому собаці краще, ніж мертвому левові; Замість хліба дати камінь; Зарити (закопати) талант (скарб) у землю; Зі страхом і трепетом приступити; З Назарета що може бути доброго?; Зостав мертвим ховати мерців своїх; Кому багати дано, з того багато спитають; Легше верблюдові пройти через голчине вушко, ніж багатому в Боже Царство ввійти; Лікарю, зцілися сам! (Лікарю, вилікуй себе самого); Медом і акридами харчуватися; Метать жребій об одеждах; Не взірая на ліца; Не залишити каменя на камені; Не знає ліва рука, що робить права (правиця); Не знають, що чинять; Не кидайте бісеру (перлів) перед свинями; Немає нічого нового під

сонцем; Немає пророка у вітчизні своїй; Не протився злому; Не сотвори собі кумира; Нести свій хрест; Не суди – і тебе не осудять; Нехай оmine ця чаша мене; Не хлібом єдиним (одним) жити буде людина; Отрясті прах от ног своїх; Перекувати мечі на орала; Перетворити Савла в Павла; Писати вогненні слова; Плач і скрегіт зубів; Плач на ріках вавилонських; Плодітеся і розмножайтеся; Повертатися на круги своя; Поклонятися чужим богам; Полова, що її розвіє вітер (порох, що його несе вітер у пустиню); Посилати від Понтія до Пілата; Посипати голову попелом; Правду говори вчасно і невчасно; Предел, его же не преідеши (закон, якого не переступиш); Приносити жертву богам; Продати за миску сочевиці (за сочевичну юшку); Проти рожна перти (жестоко ті єсть протіву рожна прати); Усьому свій час (усьому свій час, і кожна річ має свою пору); У чужому оці заскалку бачити, а в своєму колоди не помічати; Фараонова худа корова; Хіба ревуть воли, як ясла повні?; Хто взяв меч, від меча й загине; Хто дасть моїм очам потоки сліз; Хто з вас без гріха, нехай перший на неї той каменем кине; Хто копає яму, сам у неї упаде; Хто має вуха, нехай слухає; Хто не працює, той не їсть; Хто сіє вітер, пожне бурю; Час розкидати каміння і час скласти каміння; Чи я сторож братові своєму?; Що написав – написав; Я недостойн розв'язати ремені взуття його.

Діаграма 1

Структурні групи крилатих висловів біблійного походження

Скласифікуємо поданий фактичний матеріал. За генетичною класифікацією Л. Булаховського всі подані одиниці – біблійного походження, а саме: цитати й образи зі «Старого» і «Нового» завітів, наприклад: *гріхи молодості* (Старий Заповіт. Книга псалмів), *вовк в овечій шкурі* (Новий Заповіт. Нагірна проповідь), *едемський сад* (сади

Едему)(Старий Заповіт. Перша книга Мойсеева: Буття); *Не хлібом єдиним (одним) жити буде людина* (Новий Заповіт. Євангеліє від Матвія); *Немає нічого нового під сонцем* (Старий Заповіт. Книга притч Соломонових); *Чи я сторож братові своєму?* (Старий Заповіт. Перша книга Мойсеева: Буття) тощо.

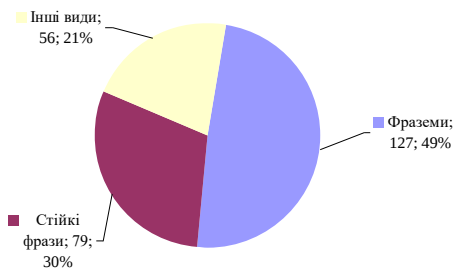
За лінгвостилістичним аспектом, розробленим М. Шанським, зафіксовані нами крилаті вислови є фразеологізмами книжного характеру.

За найбільш поширеною в слов'янському мовознавстві семантичною (структурно-семантичною) класифікацією В. Виноградова, крилаті вислови (сполучення слів та речення), зафіксовані нами, є фразеологічними єдностями, наприклад: *внести свою лепту* (*лепта вдовиці, лепта*), *вовк в овечій шкурі*, *у костюмі Єви*; *Зарити (закопати) талант (скарб) у землю*; *Не знає ліва рука, що робить права (правиця)*; *Усьому свій час* (*усьому свій час, і кожна річ має свою пору*) тощо.

За граматичною формою і семантичними ознаками (класифікація В. Архангельського) 127 сполучень слів (за класифікацією мовознавця – словосполучення) є фраземами (*заборонний плід, сіль землі, фіговий листок*), а 79 фразеологічних одиниць зі структурою речень – стійкими фразами (*Дім будувати на піску; Не кидайте бісеру (перлів) перед свинями; Хто копає яму, сам у неї упаде*).

Діаграма 2

Крилаті вислови за класифікацією В. Архангельського

За лінгвістичним аналізом фразеологічних одиниць у синхронному плані (класифікація Л. Скрипник) зафіксовані нами крилаті вислови розподіляємо на: фразеологічні одиниці, організовані за моделлю словосполучення та фразеологічні одиниці – фрази, що мають організацію простих або складних речень.

Фразеологічні одиниці, організовані за моделлю словосполучення (на сьогодні в науковій літературі, як правило, мова йде тільки про підрядні словосполучення (при підрядному зв'язкові один з компонентів завжди підпорядковуючий, граматично незалежний, поясню-

ваний, інший – залежний, пояснюючий. Хоча заслуговує на увагу і погляд синтаксистів Б. Кулика та К. Шульжука, які виокремлюють і сурядні словосполучення (компоненти незалежні один від одного):

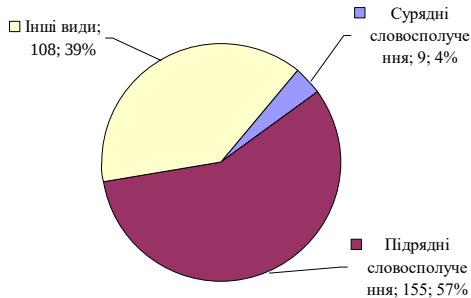
сурядні словосполучення: *алчуці і жаждуючі (голодні і спрагли), альфа і омега, бичі і скорпіони (рани і скорпіони), Гог і Магог, дух і буква, книжники та фарисеї, пастир і стадо, Содом і Гоморра, чисті й нечисті;*

підрядні словосполучення: *агнець Божий (Боже ягня, Божа вівця), Адамове ребро (реберце), Антихристова печать (начертання звіра), Аредів вік, архангельські труби (труба архангела, сім архангельських труб), безплідна смоковиця, блаженні миротворці, вавилонська вежа, вавилонське стовптворіння, вавилонський потоп, Валаамова ослиця, Валтазарів бенкет, ветхий Адам, вигнання з раю, виплодок пекла, влада темряви, внести свою лепту (лепта вдовиці, лепта), вовк в овечій шкурі, во главу угла (наріжний камінь, краєугольний камінь), вогненний (вогняний) стовп, вогненні слова, возстав од гробу, воскресіння Лазаря, всевидяче око, всесвітній потоп, геєна вогненна, гефсиманський сад, гріхи молодості, гроби поваплені (гроби побілені), дари волхвів, дерево життя (дерево пізнання добра і зла), дім плачу (дім жалоби), до другого пришествя, долина печалі (юдоль плачу), едемський сад (сади Едему), єгипетська робота (єгипетська неволя), живий труп, заблудла (заблукала) вівця, заборонний плід (яблуко гріховне), за часів Адама, зірка Полин, злоба дня, змій-спокусник, знамення часу (ознака часу), золотий телець (золоте теля), зуб за зуб (око за око), ієрихонські мури (стіни), ієрихонська труба, ізбієніє младенцев, Йов праведний (Йов многостраждальний), Каїнова печать (тавро), камінь спотикання, камо грядеши? (куди йдеши?), кари єгипетські, кедр ліванський, кимвал брязкаючий, кинути камінь, кінь блідий (коні апокаліпсису), Книга Буття, Книга Життя, книга за сімома печатями, козел відпущення (офірний), колос на глиняних ногах, корінь зла, ловці людей (ловці душ), лоно Авраамове (на лоні Авраама), Ло'това дружина (соляний стовп, перетворитися на соляний стовп), мандрівка по пустелі, манна небесна, маслинова гілка, менший брат (найменший брат), на отмищеніє язикам, на розпутьях велелюдних, неопалима купина, нині отпущаєщі, ні на йоту, нічтоже сумняся (сумняшеся), Ноїв ковчег, обітована земля (обіцяна земля), пастир духовний, первородний гріх, Піддати анафемі, Пісня Пісень, плач Єремії, побити камінням, поцілунок Іуди, притча во язицех, продати первородство, пуп землі, ребро (реберце) Адама, розіпни його, святая святих, святе сімейство, сільний крин, сіль землі, смертний гріх, Соломонове рішення, співати Лазаря, спочити від трудів, страх божий, страшний суд, суєта суєт, тасмна вечеря, терновий вінок,*

тридцять срібляників (їудині срібняки), тьма кромішня (темрява зовнішня, тьма єгипетська), у костюмі Єви, умивати руки, у поті чола, фіговий листок (листок смоківниці), хліб насущний, хлябі небесні, цариця Савська, царство Боже (царство небесне). Усі подані нами сполучення слів є простими за будовою. Складними можна вважати такі: внести свою лепту, дерево пізнання добра і зла, книга за сімома печатями, перетворитися на соляний стовп.

Діаграма 3

Крилаті вислови за класифікацією Б. Кулика та К. Шульжука

Фразеологічні одиниці організовані за моделлю речення.

Подаємо ті, що мають організацію простих (двоскладних): *Благословенна ти поміж жонами; Блаженні вбогі духом; Брат піднявся на брата; Валаамова ослиця заговорила; Віра горами двигає; Голос / глас (крик) волаючого (вопіюючого) в пустині (в пустелі); Грона гніву достигли; Друге пришестья Христа на землю (неповне ситуативне); Живому собаці краще, ніж мертвому левові (неповне ситуативне); ускладнене відокремленим членом речення – напівпредикативним порівняльним зворотом); 3 Назарета що може бути доброго?; Нехай оmine ця чаша мене; Не хлібом єдиним (одним) жити буде людина; Плач і скрегіт зубів (неповне ситуативне); Плач на ріках вавилонських (неповне ситуативне); Усьому свій час (неповне ситуативне); Хіба ревуть воли, як ясла повні? (ускладнене відокремленим членом речення – напівпредикативним порівняльним зворотом); Хто дасть моїм очам потоки сліз; Чи я сторож братові своєму?; Я недостойн розв'язати ремені взуття його.*

Фіксуємо прості (односкладні) речення, а саме: іменні (номінативні) – *Бідний, як Лазар* (ускладнене відокремленим членом речення – напівпредикативним порівняльним зворотом); *Фараонова худя корова*; дієслівні (узагальнено-особові) – *Будьте мудрі, як змії, і кроткі, як голуби* (ускладнене відокремленим членом речення –

напівпредикативним порівняльним зворотом); *Лікарю, зілися сам!* (*Лікарю, вилікуй себе самого*) (ускладнене звертанням); *Не протився злему; Не сотвори собі кумира; Плодітеся і розмножайтеся* (ускладнене однорідними членами речення, а саме: головними членами речення співвідносними з присудками); *Правду говори вчасно і невчасно;* (інфінітивні) – *Берегти (охороняти), як зіницю ока* (ускладнене відокремленим членом речення – напівпредикативним порівняльним зворотом); *Благує часть ізбрать; Випити гірку чашу (випити чашу до дна); Відділяти кукіль від пшениці (відділяти овець від козлищ); Влити нове вино в старі міхи; Гнати крамарів із храму; Дім будувати на піску; Замість хліба дати камінь; Зарити (закопати) талант (скарб) у землю; Зі страхом і трепетом приступити; Медом і акридами харчуватися; Метать жребій об одеждах; Не залишити каменя на камені; Нести свій хрест; Отрясті прах от ног своїх; Перекувати мечі на орала; Перетворити Савла в Павла; Писати вогненні слова; Повертатися на круги своя; Поклонятися чужим богам; Посилати від Понтія до Пілата; Посипати голову попелом; Приносити жертву богам; Продати за миску сочевиці (за сочевичну юшку); Проти рожна перти (жестоко ті єсть протіву рожна праті); безособові – *Бути записаним на скрижалі; Во многой мудрості много печалі; Зостав мертвим ховати мерців своїх; Легше верблюдові пройти через голчине вушко, ніж багатому в Боже Царство ввійти* (ускладнене відокремленим членом речення – напівпредикативним порівняльним зворотом); *Не взірая на ліца; Немає нічого нового під сонцем; Немає пророка у вітчизні своїй.**

Подаємо ті, що мають організацію складних речень: складно-сурядних – *Віддати кесареви кесарю, а Боже Богові* (зіставно-протиставні відношення); *Не суди – і тебе не осудять* (єднально-наслідкові відношення); *Усьому свій час, і кожна річ має свою пору* (єднально-перелічувальні відношення); *У чужому оці заскалку бачити, а в своєму колоди не помічати* (зіставно-протиставні відношення); складнопідрядних – *Горе тому, хто спокусить одного з малих цих* (нерозчленованого типу, займенниково-співвідносне); *Друг, що тричі відрікся* (нерозчленованого типу, присубстантивно-атрибутивне); *Кому багато дано, з того багато спитають* (нерозчленованого типу, займенниково-співвідносне); *Не знає ліва рука, що робить права (правиця)* (нерозчленованого типу, підрядне з'ясувальне); *Не знають, що чинять* (нерозчленованого типу, підрядне з'ясувальне); *Полова, що її розвіє вітер (порох, що його несе вітер у пустиню)* (нерозчленованого типу, присубстантивно-атрибутивне); *Предел, его же не преідеши (закон, якого не переступиши)* (нерозчленованого типу, присубстантивно-атрибутивне); *Хто взяв меч,*

той від меча й загине (нерозчленованого типу, займенниково-співвідносне); *Хто з вас без гріха, нехай перший на неї той каменем кине* (нерозчленованого типу, займенниково-співвідносне); *Хто копає яму, (той) сам у неї упаде* (нерозчленованого типу, займенниково-співвідносне); *Хто має вуха, (той) нехай слухає* (нерозчленованого типу, займенниково-співвідносне); *Хто не працює, той не їсть* (нерозчленованого типу, займенниково-співвідносне); *Хто сіє вітер, (той) пожне бурю* (нерозчленованого типу, займенниково-співвідносне); *безполучникових – Що написав – написав* (різнотипні частини, наслідкові відношення).

За функціональним аспектом (класифікація С. Гаврина) подані вище деякі одиниці можна розподілити на: образно-виразні стійкі сполуки, до котрих належать сталі порівняння: *Берегти (охороняти)*, як зіницю ока; *Бідний*, як Лазар; *Будьте мудрі*, як змії, і *кроткі*, як голуби; *Живому собаці краще, ніж мертвому левові*; *Легше верблюдові пройти через голчине вушко, ніж багатому в Боже Царство ввійти*; *Хіба ревуть воли, як ясла повні?*; ті, що виражають узагальнюючі умовиводи: *Во многій мудрості много печалі*; *З Назарета що може бути доброго?*; *Зостав мертвим ховати мерців своїх*; *Кому багато дано, з того багато спитають*; *Не кидайте бісеру (перлів) перед свинями*; *Немає нічого нового під сонцем*; *Немає пророка у вітчизні своїй*; *Не протився злому*; *Не сотвори собі кумира*; *Не суди – і тебе не осудять*; *Предел, его же не преідеши* (закон, якого не переступиш); *Правду говори вчасно і невчасно*; *Усьому свій час* (усьому свій час, і кожна річ має свою пору); *Хто взяв меч, від меча й загине*; *Хто копає яму, сам у неї упаде*; *Хто має вуха, нехай слухає*; *Хто не працює, той не їсть*; *Хто сіє вітер, пожне бурю*; *Час розкидати каміння і час складати каміння*; *Чи я сторож братові своєму?*; еліптичні сполуки: *Що написав – написав*.

Отже, згруповано й проаналізовано 272 одиниці крилатих висловів біблійного походження на структурному рівні за провідними на сьогодні класифікаціями фразеологічних одиниць.

ВИСНОВКИ

1. Проведене дослідження дало можливість конкретизувати місце аналізованих мовних одиниць у складі фразеології. У нашому дослідженні дотримуємося класичної точки зору, суть якої полягає в тому, що традиційно усталені поєднання слів найрізноманітніших структурних типів (перш за все – крилаті вислови) – співвідносні з лексичними одиницями, зі сполученнями слів і з реченнями, котрі набули виразних показників фразеологічності, віднесені до складу фразеології.

2. Узагальнити інформацію щодо існуючих класифікацій фразеологічних одиниць.

3. Зібрати фактичний матеріал. Зафіксовано 272 одиниці біблійного походження, серед них слів узагальнено-метафоричного вжитку (44 одиниці – загальних назв та 22 одиниці антропонімів), сполучень слів (127 компонентів) і речень (79 конструкцій).

4. Згрупувати й проаналізувати зафіксовані крилаті вислови біблійного походження за проаналізованими класифікаціями фразеологічних одиниць на структурному рівні (а в подальшому – на інших лінгвістичних рівнях).

5. Результати дослідження сприятимуть розвиткові теорії лексико-тематичних груп української мови, бо дають можливість мати глибше уявлення про системну організацію фразеологічних одиниць біблійного походження, котрі є культурними стереотипами не тільки в українському суспільстві, а й полікультурними універсаліями.

6. Перелік опрацьованих крилатих висловів біблійного походження може бути використаний при укладанні різних типів словників, при написанні спеціальних лексикографічних праць, при читанні спецкурсів з фразеології, лексикології (сучасної та історичної), лінгвокультурології, соціології у ВУЗах.

АНОТАЦІЯ

У статті зафіксовано, згруповано й проаналізовано на структурному рівні 272 крилатих вислови біблійного походження. В основі аналізу слова узагальнено-метафоричного вжитку (44 одиниці – загальних назв та 22 одиниці антропонімів), сполучення слів (127 компонентів) і речення (79 конструкцій). Результати дослідження сприятимуть розвиткові теорії лексико-тематичних груп української мови, бо дають можливість мати глибше уявлення про системну організацію фразеологічних одиниць біблійного походження, котрі є культурними стереотипами не тільки в українському суспільстві, а й полі культурними універсаліями.

Література

1. Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова : Фразеологія. Харків : Вища шк., 1983. 137 с.

2. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Видавництво Харківського університету, 1987. 135 с.

2. Біблія або Книга Святого Письма Старого й Нового Заповіту [переклад проф. Івана Огієнка]. Київ : Українське біблійне товариство, 2002. 1375 с.

3. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища шк., 1985. С. 115.
4. Зинякова А.А. Структурно-семантична характеристика фразеологічних одиниць – крилатих висловів біблійного походження. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Випуск 57. 2015. С. 50-53.
5. Коваль А.П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ : Либідь, 2001. 312 с.
6. Пономаренко Л. Г. Ономастичні біблеїзми української мови: структура і семантика. *Держава та регіони*. Серія: Гуманітарні науки. 2007. № 3. С. 26–34. 222.
7. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К., 2010. 844 с.
8. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ : Наук. думка, 1973. 187 с.
9. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: в 2 т. / авт.-упоряд. Г.М. Удовиченко. Київ : Наук. думка, 1984.
10. Ужченко В.Д., Авксентьев Л.Г. Українська фразеологія. Харків : Основа, 1990. 168 с.
11. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.
12. Українська мова: Енциклопедія / за ред. В.М. Русанівського та ін.. Київ : «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2004. 853 с.
13. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / уклад. В.М. Білоноженко та ін.. Київ : Наук. думка, 1999.
14. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / авт.-упоряд. О. Скопненко та ін.. Київ : Довіра, 2003. 735 с.

Information about the authors:

Zyniakova Anzhelika Anatoliivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology
and Intercultural Communication

Petro Mohyla Black Sea National University

10, 68 Desantnykiv street, Mykolaiv, 54000, Ukraine

Zhvava Olha Anatoliivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology
and Intercultural Communication

Petro Mohyla Black Sea National University

10, 68 Desantnykiv street, Mykolaiv, 54000, Ukraine